

HARMATTA, JÁNOS, *Neolitikori írásbeliség Közép-Európában? (Előzetes közlemény)* [Scriere neolitică în Europa Centrală? (Notă preliminară)] în *Antik Tanulmányok*, Budapest. XIII, 2, 1966, p. 235-236.

Tăblițele de lut cu semne pictografice, descoperite în anul 1961 la Tărtăria¹ au stîrnit, pe bună dreptate, un viu interes și ample discuții în lumea științifică internațională². Scrisă într-o limbă puțin accesibilă, fără rezumat, lucrarea care ne-a prilejuit rîndurile de față a rămas mai puțin cunoscută, deși autorul formulează cîteva puncte de vedere noi, încercînd totodată descifrarea și traducerea textului tăblițelor.

Autorul atrage atenția că un mare număr de semne asemănătoare cu cele de pe tăblițele de la Tărtăria s-a observat deja în secolul trecut pe ceramica descoperită în așezarea de la Turdaș. Încă în 1879, Zsófia Torma formula ipoteza unor legături între semnele de la Turdaș și scrierea asiro-babiloniană, ipoteză luată în seamă foarte serios și de A. H. Sayce.

Cele două tăblițe de la Tărtăria, pe care se întîlnesc nu numai semne izolate ci grupuri de semne, constituie o bază cu totul nouă pentru examinarea acestei probleme. Cele două tăblițe, fiind împărțite în patru, respectiv cinci registre cu ajutorul unor linii despărțitoare, au o structură asemănătoare cu tăblițele pictografice din Uruk și Jemdet-Nasr. Identitatea, respectiv asemănarea între semnele de la Tărtăria și cele mesopotamiene este atît de izbitoare, încît presupune, în mod obligatoriu, o anumită conexiune.

În cele ce urmează, autorul încearcă determinarea semnelor de la Tărtăria, pe baza confruntării cu pictogramele de la Uruk și Jemdet-Nasr, publicate de Labat și Falkenstein. Semnele sînt discutate separat pe tăblițe, fiind urmărite de sus în jos și de la dreapta la stînga.

1. *Tăblița rectangulară*³. Semnul 1 — Labat² Nr. 68 RU „a da (în semn de dar votiv)”; semnul 2=Labat² Nr. 69 BE „domn, stăpîn”, „BE „Enlil (zeu)” ; semnul

¹ N. Vlassa, *Chronology of the neolithic in Transylvania, in the light of the Tărtăria settlement's stratigraphy*, în *Dacia*, VII, 1963, p. 485—494.

² Vl. Popovitch, *Une civilisation égéo-orientale sur moyen Danube*, în *Revue Archéologique*, 2, 1965, p. 1—56; Vl. Milojevic, *Die Tontafeln von Tărtăria (Siebenbürgen) und die absolute Chronologie des mitteleuropäischen Neolithikums*, în *Germania*, 43, 2, 1965, p. 261—268; A. Falkenstein, *Zu den Tontafeln aus Tărtăria*, *ibidem*, p. 269—273; J. Makkay, *Die in Tărtăria (Alsótárlaka) gefundenen pictographischen Tafeln und die jüngere Steinzeit Südosteuropas*, în *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 1966—1967, Szeged, 1968, p. 21—24; *idem*, *The Tărtăria Tablets*, în *Orientalia*, 37, 3, 1968, p. 272—289.

³ N. Vlassa, *op. cit.*, fig. 7/3 = 8/3.

3 = Labat² Nr. 598/a IA „5”; semnul 4 = Labat² Nr. 1 AS „a unge, unguent, unsoare”; semnul 5 = Falkenstein Nr. 137 „vas (recipient), măsură de capacitate”; semnul 6 = Labat² Nr. 411 U „10”; semnul 7 = Labat² Nr. 367 SE „orz”; semnul 8 = semnul 6; semnul 9 = Falkenstein Nr. 47 ? ANSU „ecvidă”; semnul 10 = Labat² Nr. 38 URU „oras”; semnul 11 = Labat² Nr. 195 UNU „domiciliu”, UNUG.KI „Uruk”. Substituind valorile logogramatice sumeriene se obține următorul text: RU BE / IA AS ? / U SE / U ANSU / URU UNU, ceea ce în traducere ar însemna „A dat din făgăduință Domnului (sau lui Enlil) / 5 vase de unguent / 10 (? kur) de orz / 10 cai / orașul UNU”.

2. Tăblița rotundă⁴. Semnul 1 = Labat² Nr. 536 ZID „făină”; semnul 2 = Labat² Nr. 480 GIS „60”; semnul 3 = Labat² Nr. 411 U „10”; semnul 4 = Labat² Nr. 449 IGI „a primi”, ^dIGI „Palil (zeu)”; semnul 5 = Labat² Nr. 471 NIS „20”; semnul 6 = Labat² Nr. 285 ENSI „rege-pontif”; semnul 7 = Labat² Nr. 339 ZIZ „alac”; semnul 8 = semnul 2; semnul 9 = semnul 2; semnul 10 = Labat² Nr. 570 MIN „2”; semnul 11 = Labat² Nr. 353 dARA „Usmü (zeu)”; semnul 12 = Labat Nr. 379 dUTU „Samas (zeu)”. Substituind și aici valorile logogramatice sumeriene, se obține următorul text: ZID GIS U / IGI NIS ENSI / ZIZ GIS GIS MIN / ARA UTU. În traducere: „Făină 60 + 10 (? kur) / (zeului) Palil, 20 (? kur) regelui-pontif, / grâu 60 + 60 + 2 (? kur) / (zeului) Usmü, (zeului) Samas”.

În legătură cu interpretarea textelor trebuie menționat, continuă prof. Harmatta, că determinarea sensului pictogramelor poate fi consierată destul de sigură și numai în unele cazuri fiind posibile interpretări alternative. În schimb „transcrierea” dată aici nu spune nimic despre limba textului tăblițelor sau despre valoarea fonetică a semnelor. Chiar dacă se va dovedi valabilă substituirea valorilor logogramatice sumeriene, textul tăblițelor va trebui considerat ca o scriere logogramatică. Nu este însă exclus să se descopere în viitor și texte, având semne cu valoare deja fonetică.

După părerea prof. Harmatta, cele două tăblițe pot fi deci interpretate fără nici-o greutate prin confruntarea lor cu pictogramele din Uruk și Jemdet-Nasr. Este însă cert că nici tehnica scrisului și nici forma semnelor nu este cu totul identică cu cea a tăblițelor de la Uruk sau Jemdet-Nasr. Nu pare deci probabil ca tăblițele de la Tărtăria să fie piese de import, provenite din aria vreunei scrieri pictografice actualmente cunoscute din Mesopotamia. Este semnificativ în această privință că semnele de pe ceramica descoperită la Turdaș au analogii fie pe tăblițele de la Tărtăria (de ex. SE „orz”), fie printre semnele de la Uruk și Jemdet-Nasr. Semne asemănătoare au fost descoperite și pe ceramica provenită din săpăturile de la Banica (Iugoslavia), ș.a., ceea ce dovedește că această scriere s-a folosit într-adevăr într-o anumită arie culturală din Europa Centrală.

Materialul documentar este deocamdată insuficient pentru a ne crea o imagine de ansamblu privind sistemul semnelor acestei scrieri. Dar, deja pe baza materialului existent se poate releva o surprinzătoare identitate, respectiv o strînsă înrudire cu scrierea pictografică din Mesopotamia. Acest fapt face foarte probabilă o legătură genetică între ele, fără să dovedească însă identitatea, respectiv înrudirea etnică sau de limbă. Este interesant că o inscripție asemănătoare a fost descoperită recent și în regiunea Cobanului. Aceste descoperiri, după părerea autorului, sprijină narecum teoria lui Pope, potrivit căreia toate scrierile pictografice din Orientul Apropiat își au un izvor comun. Această perspectivă ridică din nou problema etnicului din arhaicul Uruk și Jemdet-Nasr, a originii sumerienilor și în general problema complexă a raporturilor etnice din anticul Orient Apropiat.

Semnele de pe tăblițele de la Tărtăria au fost realizate exclusiv prin tehnica inciziei, spre deosebire de cele din Uruk care (chiar și cele mai vechi) au nume-

⁴ *Ibidem*, fig. 7/2 = 8/2.

rarele scrise prin imprimare. Aceasta este fără îndoială o trăsătură arhaică, și totodată dovedește o oarecare independență sau evoluție independentă a scrierii pictografice central-europene. Această împrejurare constituie totodată și un oarecare punct de sprijin pentru stabilirea momentului răsfrîndirii sau preluării din Mesopotamia a acestei scrieri. Scrierea tăblițelor de la Tărtăria, în ceea ce privește gradul de evoluție, corespunde aproximativ celor mai vechi tăblițe din Uruk (Uruk IV, cca 3500 î.e.n.), dar, dacă vrem să reducem aceste două scrieri la o sursă comună, trebuie să presupunem o dată și mai timpurie — încheie autorul.

Articolul prezentat (așa cum reiese și din subtitlu) constituie doar o notă preliminară, lipsit chiar și de aparatul științific obișnuit. Așteptăm cu deosebit interes studiul prof. Harmatta privind interpretarea semnelor de pe tăblițele de la Tărtăria.

A. LASZLÓ

GIOVANNI GORINI, *Ripostiglio del V sec. da Trecenta-Rovigo, extras din Padusa, Bollettino del Centro Polesano di studi storici archeologici ed etnografici*, Rovigo, V, 1969, 2, p. 1—17.

Intr-un studiu *Contributions à l'histoire du Bas-Empire romain à la lumière des deux trésors monétaires des IVe—Ve siècles, découvertes à Celeiu*, în colaborare cu V. Barbu, ce va apare în curînd în *Dacia*, N.S., XIV, 1970, am analizat două tezaure descoperite în săpăturile din 1969 de la Sucidava și care se încheie în prima parte a secolului al V-lea. În momentul redactării nu am avut la dispoziție foarte interesantul articol al numismatului italian Giovanni Gorini de la Padova, pe care l-am primit, prin amabilitatea autorului, abia după ce am predat la tipar studiul nostru. Deși luasem cunoștință de problematica pe care colegul italian, își propunea s-o trateze, cu prilejul lecțiilor de numismatică greacă aplicată la istoria Pontului stîng, pe care le-am ținut la invitația prof. Franco Sartori, la Institutul de istorie antică al Universității din Padova, articolul nu a putut fi folosit și din această cauză socotim necesar să stăruim în chip special asupra sa în acest cadru.

Tezaurul de la Trecenta (Rovigo) descoperit în urmă cu cîțiva ani, se compune din 36 de monede de bronz slab conservate, primele din perioada 341—350, ultimele și majoritatea (55,56 %) din perioada 425—455. În privința împrejurărilor de îngropare, autorul ne indică expediția hunică din 452, fără a exclude însă posibilitatea unei îngropări tîrzii independentă de evenimentele politice și militare. O anexă, p. 13—17, indică 19 descoperiri de monede romane tîrzii în Italia, pe care o recomandăm în chip special cititorilor studiului nostru pentru lărgirea informației, chiar dacă indicarea compoziției pe ateliere, problemă în legătură cu care noi am citat numeroase tezaure, nu s-a făcut în cele mai multe dintre cazuri, fiind necesară, în măsura posibilului, reluarea în viitor a vechilor descoperiri și studierea lor amănunțită din acest punct de vedere. De altfel, deși publicat în cele mai bune condiții, nici tezaurul de la Trecenta nu a permis citirea atelierului decît în trei cazuri nr. 5 (Antiohia) și nr. 7 și 15 (Roma ?) din cauza conservării precare a monedelor (vezi catalogul, p. 8—10).

Considerațiile cele mai interesante sînt însă cele pe care Giovanni Gorini le numește modest o „scurtă notă metrologică” (p. 5—7) care, dacă într-adevăr scurtă,